

Tanítók rurális környezetben – továbblépési lehetőségek

A 2021-es év során csoportos DOMUS program keretében folytattunk kutatási programot székelyföldi rurális környezetben a tanító-szerep mai változási formáinak témakörében. Az elemzés szemléleti keretét a ruralitás, rurális iskola, rurális oktatás/nevelés újraértelmezésével kapcsolatos azon szakmai megfontolások képezték, amelyek a rurális környezetben zajló oktatási-nevelési folyamat sajátosságait, „másságát” emelik ki. Az elemzés során arra törekedtünk, hogy azonosítsuk azokat a tényezőket, amelyek a vizsgált térségben, a tanítók gyakorlatában a rurális oktatási-nevelési folyamat „másságra” utalnak vagy utalhatnak. Célunk az volt, hogy kiindulópontokat találjunk a részletkérdéseket elemző, formalizáltabb megközelítések számára. Az elemzésre kijelölt négy témakör a következő volt:

- A rurális környezetben zajló tanítói munka, tanító szerep előnyei és hátrányai
- A szülő-tanító együttműködés mintázatai
- A helyi eseményekben való szerepvállalás gyakorlata
- A jelenlegi helyzet javítására vonatkozó reflexiók

A Magyar Tudomány Ünnepe konferencia keretében tartott előadásom a kutatási program anyagából ahhoz a részhez kapcsolódik, amely az interjúalanyok szövegéből vizsgálja a jelenlegi helyzet javítására vonatkozó észrevételeket. Jelen tanulmány rövidített formában foglalja össze a kutatási zárótanulmánynak az ehhez a témához kapcsolódó fejezetét. A kutatás teljes anyaga a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Intézete adattárában érhető el.¹ A kutatási zárótanulmány alapján a Pro Scientia Ruralis 2021. 2-es lapszámában készült egy publikáció (Bíró et al 2021).

Az interjúkészítés során a jelenlegi helyzet javításához kapcsolódó témakört azzal a kérdéssel vezettük be, hogy „Véleménye szerint mit lehetne javítani, mi lenne szükséges ahhoz, hogy a tanító jobban érezze magát, jobban tudjon dolgozni falusi környezetben?” A kérdésfelvetés nem kifejezetten a személyes munkavégzésre vonat-

¹ „Tanítók új szerepben?” Csoportos DOMUS Program – Kutatási jelentés (2021)

kozott, ezzel a megfogalmazással is arra törekedtünk, hogy a beszélő a rurális környezet értelmezésére, elemzésére irányuló pozíciót vegyen fel. Az interjúk anyaga azt jelzi, hogy a beszélők szívesen vállalták ezt a rólát, értelmező jellegű megközelítést. Mindez nagy valószínűséggel azzal is magyarázható, hogy többéves tapasztalatuk birtokában, illetve az általuk választott és gyakorolt szerep-modell tudatában (munkájukban nagy fontosságot tulajdonítanak a helyi közösségbe való integrálódásnak) úgymond feljogosítva érzik magukat arra, hogy általános jellegű véleményt fogalmazzanak meg. Ennek a beszédpozíciónak a vállalása – ha implicit módon is – olyan lokális elitpozícióra utal, amely egyfelől a pedagógusi hivatást előtérbe helyező hagyományosnak nevezett rurális tanító-szerep folytatásaként, továbbéléseként értelmezhető. Másfelől pedig olyan endogén humán erőforrás tartalékot jelent, amelyre a rurális iskolák újrapozicionálása esetén számítani is lehet. Az ebben a témakörben kapott válaszok ezért nem csupán úgy értelmezhetők, mint a mai helyzet és oktatási/nevelési gyakorlat javítását célzó javaslatok és elvárások halmaza, hanem úgy is, mint a rurális környezetben rendelkezésre álló tacit tudáskészlet. A rurális térségben dolgozó tanítók munkájának javításával kapcsolatos szöveghalmazban 65 olyan szövegegyeséget azonosítottunk, amelyek ehhez a témához kapcsolható állításokat tartalmaznak, esetenként több állítást is.

1. A rurális környezetből adódó hátrányok korrekciója

Az interjúk anyagában 17 olyan szövegegyeség van, amely **a rurális környezetből adódó hátrányok, negatívumok korrekciójához** vagy – a mai diszkurzív gyakorlat szerint, amely a rurális oktatás helyzete, színvonala esetében implicit módon is a negatívumokat helyezi előtérbe – a rurális környezethez kapcsolódik. Ezek egy része az iskolaépület állagával, a didaktikai eszközökkel való ellátottsággal, a helyi tanács/vezetőség kritizálásával foglalkozik.

Jellemző az interjúalanyokra, hogy a hiányok említése nagyon visszafogott, az igényeket inkább feltételes módban sorolják („jó lenne”, „hasznos lenne”, „ideje lenne”). Ennek magyarázata lehet az, hogy ezt a helyzetet tudomásul vették, nem is számítanak arra, hogy a rurális iskolák felszereltsége jobb lesz. De magyarázat lehet az is, hogy ezek a hiányosságok végső soron nem teszik lehetetlenné az általuk végzett munkát, egyszerűbben fogalmazva: a rurális tanító-szerep működtetésében nem ez a legfontosabb téma. Kívülről nézve akár nonszensznek is tűnhet, hogy három évtizeddel a romániai rendszerváltást követően még vannak olyan iskolák, amelyekben a korszerű oktatást támogató legalapvetőbb didaktikai eszközök is hiányoznak, az interjúalanyok azonban szemmel láthatóan sokkal megértőbben viszonyulnak ezekhez a hiányosságokhoz.

2. A pedagógus és a szülők/családok közti kapcsolat megváltoztatása

Az előbbi témánál valamivel nagyobb terjedelemben és több alkalommal foglalkoznak az interjúalanyok **a pedagógus és a szülők/családok kapcsolatának** azon elemeivel, amelyek vonatkozásában a beszélők szerint változásra, változtatásra lenne szükség (22 szövegegység foglalkozik ezzel a témával). Ezek a szövegegységek kisebb részben úgy fogalmazódnak meg, mint a rurális környezethez kapcsolódó hátrányok. Mint olyan jelenségek, magatartások, adottságok amelyek a rurális társadalom működésének természetes tartozékai, és amelyekkel a pedagógusnak együtt kell élni. Az esetek többségében jelzik ugyan – feltételes módban – hogy a szülővel kialakított kapcsolatnak ezen a módozatain jó lenne változtatni, de a megfogalmazások azt is jelzik, hogy ilyen változtatásra nem nagyon van esély, lehetőség. Ezekkel a szülői viszonyulás módokkal, kommunikációs gyakorlatokkal együtt kell élni. A tanító-szerep és a helyi közösség közti viszonyt korábban egyértelműen a tanítói szerep autoritása határozta meg. Annak tudatosulása, hogy a tanítói szerep autoritása rurális környezetben már nem automatikus és nem magától értetődő, a tanítói szerepértelmezésben és megélésében lényeges változást jelent. Azt lehetne mondani, hogy a tanítói szerep működtetésének stratégiájában a távolságtartás megteremtése helyett a helyi közösségbe való integrálódás komponensei kapnak, kaphatnak nagyobb szerepet.

Természetesen megmaradt a pedagógus-szülő közti kapcsolat változtatásának igénye és igyekezete is! Ez azonban már nem a tanítói szerep autoritásának megteremtésére irányul, hanem a hatékony együttműködési formák kialakítását célozza. Az ezzel a témával foglalkozó szövegek nagyobb része lehetőségként, célként, szakmai feladatként közelít a pedagógus-szülő kapcsolat javításához. Ebben fontos az a megfigyelés, hogy a szülők viszonyulását nem az iskola, mint intézmény működéséhez kapcsolják, hanem a pedagógus személyéhez! A jelenlegi gyakorlat javítása „a tanítóval” való együttműködést hangsúlyozza, nem az iskolával való együttműködést.

3. A tanítói szerep jelenlegi működési modelljének kiterjesztése

A jelenlegi helyzet és gyakorlat változtatásához észrevételek, javaslatok, tennivalók többsége (25 szövegegység) **a tanítói szerep jelenlegi működtetésének kiterjesztésére**, bővítésre vonatkozik. Nem a helyi oktatási intézmény működésének mikéntjére vonatkoznak ezek a javaslatok, hanem a tanítói szerep működtetésének további javítására. A tanítói szerepnek ez a középpontba helyezése egyfelől arra a beállítódásra utal, hogy a rurális iskola főszereplője nem az intézmény, nem is vezetőség, hanem a pedagógus személye. Ez a beállítódás minden kétséget kizáróan utal arra is, hogy a rurális oktatás változtatásának (fejlesztésének) kulcseleme nem a jogi-adminisztratív keret, nem az épületbe való beruházás, mégcsak nem is a didaktikai felszerelés bizto-

sítása, hanem a tanítói szerep hatékonyabb, szélesebb körű működtetésébe való befektetés. Amint arra a szövegegységek is egyértelműen utalnak, a hatékonyság növelés és a tanítói szerep működési terének szélesítése két különböző dolog. Ez utóbbi pedig értelemszerűen együtt jár a rurális közösség szerkezetébe való nagyobb fokú integrálódással. Ha megvizsgáljuk a tanító szerep működtetését meghatározó munkaköri leírásokat, akkor ezekben csak az első komponens fordul elő, és az elsősorban a formálisan mérhető teljesítményeknek való megfelelést hangsúlyozza. A helyi társadalomba való integrálódás – ami a rurális iskolák működésének elvben a lényege lehetne – intézményi elvárásként nem jelenik meg. Az elemzett szövegegységek azonban azt jelzik, hogy a vizsgált célcsoport pedagógusai meglehetősen autonóm módon gondolkodnak, amikor saját tanítói szerepük működtetésének jobbításáról, ezen szerepműködési területének bővítéséről van szó. Nem az egyébként formális munkaköri leírásoknak való megfelelést veszik alapul, hanem a helyi közösséget, mint rurális társadalmi környezetet.

A javasolt változtatások területei:

- **A tanórákon kívüli programok számának növelése**, az ilyen programok típusainak bővítése jelenti az egyik legfontosabb bővítési lehetőséget a tanítói szerep működtetésének kiterjesztése számára. Ez egyfelől a családok működéséről kínál újabb információkat a pedagógus számára, másfelől pedig a helyi közösségben való szerepvállalás növelését is kínálja. A szülő-gyerek kapcsolatokat közös rendezvények keretében tudja legjobban megfigyelni, értelmezni a pedagógus. Fontos szempont az is, hogy a közös rendezvények szervezésének legyen mindig valamilyen célja, ne csupán a kikapcsolódás, a formális együttlét. De ebbe a körbe tartozik a tevékenységek témakörének bővítése is, többen hangsúlyozzák a helyi értékek megismerését, a természeti környezetnek a nevelésben való hasznosítását.
- Sok szövegrész utal arra, hogy **a tanítói szerep működtetésének kulcskérdése a rurális környezettel való azonosulás mértékének, módozatainak alakulása**. Figyelmet érdemel az a tény, hogy az interjúalanyok a “mit tart fontosnak, mit változtatna” kérdésre szükségesnek tartották a ruralitással való azonosulás értelmezését. Ez arra utal, hogy saját pozíciójuk értelmezése, az “én falusi iskolában tanítok” helyzet számukra is magyarázatra, igazolásra szorul, minden bizonnyal az olyan általános vélekedések ellenében, amelyek a ruralitást, a rurális iskolát, a rurális környezetben oktató pedagógust implicit vagy explicit módon leértékelik.

- A vizsgált csoport tagjai elsősorban saját magukkal szemben fogalmazzák meg tennivalókat, feladatokat. Az **egyéni vállalás** van ennek a tanító-szerepnek a középpontjában, minden más javaslat, észrevétel csak ezután következik. Érdekes ennek a témalistának minden elemére figyelni (lásd a lenti szövegrészek kiemelését), hiszen a kijelentések összesége azt a robotképet körvonalazza, amely tulajdonképpen kiinduló feltétel lehetne a rurális iskolák újrapozícionálásához. Ezek a szövegegységek egy nagyon érdekes szemléletre (és gyakorlatra) hívják fel a figyelmet, amely nagymértékben eltér az úgynevezett hivatalos/normatív intézmény értelmezéstől, és a pedagógus szerep értelmezésétől is. A lentiekben felsorolt „elvárások” olyan ideális képet körvonalaznak, amelyben az intézmény (az iskola) csak keret, amelynek elemeit a pedagógus egyéni munkájához kell igazítani, amelyet használni kell az egyéni tevékenység igényei szerint. Az oktatási-nevelési folyamatnak ez a magas fokú perszonalizációja rurális környezetben jóval inkább elképzelhető, mint az intézményi formális kényszerekkel nagyobb mértékben jellemezhető urbánus iskolákban. Okkal feltételezhetjük, hogy a tanítói szerep működtetésének ez a magasabb szabadságfoka az a tényező, amely a vizsgált célcsoport esetében a pedagógusi habitus alapját alkotja. Az oktatási intézmény elvárásrendszere szempontjából a magasabb szabadságfokot jelző tevékenységek, szervezési módok informális megoldásoknak minősülnek, amelyeket elsősorban a rurális kontextushoz, helyi társadalomhoz való igazodás hív életre, és amelyeket rurális környezetben az iskola, mint formális intézmény “elnézően” kezel. Azt mindenesetre érdemes kiemelni, hogy a tanítói szerep működtetésének magasabb fokú perszonalizációja (a városi szerep-modellhez viszonyítva) a rurális iskola sajátos értéke még akkor is, ha ez az érték a gyakorlatban csak alkalmi jelleggel van jelen, illetve elsősorban elvárások, tervek, törekvések szintjén fogalmazódik meg.
- A javaslatok körében hangsúlyt kap az is, hogy az adott településen működő **kis iskolák önállóságának részleges vagy teljes visszaállítása** segítené mindazoknak a tevékenységeknek a végzését, amelyeket a tanítók fontosnak tartanak. A döntési jogkör a községközpontokban működő központi iskolák vezetőinél van, a községközpontokhoz tartozó de más településeken működő kis iskolák a központi iskolának vannak alárendelve. Mindez időbeli késedelmet vagy procedurális gondokat okozhat, illetve hátrányt jelenthet az ingatlanfejlesztésben vagy a didaktikai felszereltség biztosításában is. Azonban a helyi döntési önállóság kérdése ennél többről szól. A központi iskola vezetője a községközpontban él vagy ahhoz kötődik, nem részese annak a másik lokális

közegnek amelyben a pedagógus tevékenykedik. Következésképpen nem része annak az informális hálónak és közösségi tudásnak sem, amely a tanítószerep működését közvetve és közvetlen módon behatárolja. Az önállóság kérdését érintő szövegegyeségek tulajdonképpen egy olyan lokális vezetői szerep hiányára utalnak, amely a lokális kontextus részét képezi, és ezért jobban hasznosítható lenne, mint a más településen lévő iskolavezetői szerep. A beszélők a témát nem fejtik ki, minden bizonnyal valószínűtlennek ítélik az ilyen jellegű változást, de a téma jelzését fontosnak tartják. Az ilyen jellegű javaslat annak az integritásnak az igényét jelzi – ha opcionálisan is – amely a rurális iskolák újrapozicionálását lehetővé teheti.

Összefoglalásként az alábbiakat emelhetjük ki:

- Az infrastrukturális jellegű hátrányok megszüntetése fontos, de, ezek a hiányosságok végső soron nem teszik lehetetlenné a tanítók által végzett munkát, egyszerűbben fogalmazva: a rurális tanító-szerep működtetésében nem ez a legfontosabb téma.
- Annak tudatosulása, hogy a tanítói szerep autoritása rurális környezetben már nem automatikus és nem magától értetődő, a tanítói szerepértelmezésben és megélésében lényeges változást jelent.
- A szövegek olyan partnerségen alapuló kapcsolatok kialakítását vetítik előre, amelyek a tanító munkájának eredményességére irányulnak, és amelyek a tanítói szerep működtetésben értelemszerűen együtt járnak két fontos változással. Az egyik a szülőkkel való együttműködés kereteinek kialakítása, a másik pedig – az első folyamatként és a rurális társadalom működésének, a közösségi patterneknek és a közösségi tudásnak a jellegéből adódóan – a rurális közösségbe való nagyobb fokú integrálódás.
- Egyértelműen megfogalmazódik az oktatási-nevelési folyamat magasabb fokú personalizációja iránti igény, amely rurális környezetben jóval inkább elképzelhető, mint az intézményi formális kényszerekkel nagyobb mértékben jellemezhető urbánus iskolákban.

Ez az elemzési témakör is megerősíti a kutatási program azon következtetését, hogy a vizsgált térségben a rurális iskola főszereplője nem az intézmény, nem is vezető, hanem a pedagógus személye. Ez a beállítódás minden kétséget kizáróan utal arra is, hogy a rurális oktatás változtatásának (fejlesztésének) kulcseleme nem a jogi-adminisztratív keret, nem az épületbe való beruházás, még csak nem is a didaktikai

felszerelés biztosítása, hanem a tanítói szerep hatékonyabb, szélesebb körű működtetésébe való befektetés.

Szakirodalom

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes – Szász Mária-Magdolna – Kovács Ottília-Enikő – Kovács Judit-Tünde 2021 A tanító szerep változásai rurális környezetben. *Pro Scientia Ruralis* 2.105-154.